

gürlü süslemeleriyle dikkati çeken bir taçkapı bulunmaktadır. Kervansarayın açık avlulu bölümünün inşaa edilmediği ya da inşa edildikten sonra harap olarak yıkıldığı yönünde görüşler vardır. Doğu cephesinin her iki köşesinde görülen duvar kalıntıları inşasına başlanan açık avlulu bölümün tamamlanmadığı ya da inşa edilen avlunun yıkılarak günümüze kadar gelemediği düşüncesini ortaya koymaktadır. Yapının doğu cephesinde, taçkapının sağında kapalı bölümün duvarına bitişik olarak inşa edilmiş kemerli bazı mekânların kalıntıları görülmektedir. Kapalı bölüm duvarları her cephede dıştan payandalarla desteklenmiş, duvarlarda mazgal pencereler açılmıştır.

Kervansarayın doğu cephesinde yer alan taçkapısı beden duvarlarından çıkıntı yapacak şekilde yerleştirilmiştir. Dikdörtgen çerçeveler ve geometrik desenli bordürlerle çevrelenmiş kapı açıklığı sivri kemer içinde yer almaktadır. En dış çerçevede yıldız frizi yer alırken geniş bordürde on iki kollu yıldız geçmelerden oluşan geometrik süsleme, sonraki ince bordürde de geometrik geçmeli süsleme görülmektedir. Kapı açıklığını çevreleyen, bitkisel süslemeli bordüre sahip sivri kemerin iki yanına kabaralar yerleştirilmiş, yedi sıradan oluşan mukarnas kavsarının yanındaki köşeliler de rûmî motiflerinden meydana gelen bir kompozisyonla dolgulanmıştır. Kavsara iki yanda mukarnaslı üzengilere oturmaktadır. Üzengilerin altında geometrik geçme süslemeli panolar yer almıştır. Taçkapının iki yanındaki sütunçelerin üzerleri geçme motifli olup akantus yapraklı başlıklara sahiptir. Kapı açıklığı basık kemerlidir.

Taçkapının en dikkat çekici özelliğini figürlü süslemeler oluşturmaktadır. Kapı açıklığının iki yanında yer alan mukarnas kavsaralı ve kenarları sütunçeli niş açıklıklarının sivri kemerleri üzerinde gövdeleri yuvarlak ve sivri formlu kıvrımlarla oluşmuş iki ejder açık ağızlarıyla ortada karşı karşıya gelmekte ve ortalarında bir insan başı / maski veya güneş diski figürü yer almaktadır. Kemerlerin üst iki köşesinde, birbirine doğru veya ortadaki tahrir olmuş alana doğru uçar şekilde ellerini uzatmış oldukça harap iki melek figürü tasvir edilmiştir. Kapının iki yanındaki nişlerin üzerinde küçük aslan figürleri yer almıştır. Ejderli kabartmanın oldukça yakın benzerini Kayseri Sultan Hanı Köşk Mescidi'nin kemerinde görmek mümkünken dönemin diğer bazı kervansaraylarında da figürlü süsleme karşımıza çıkmaktadır.

Kervansarayın kapalı bölümü on altı adet kare kesitli pâyve ve sivri kemerlerle beş nefe bölünmüştür. Orta nef doğu-batı, diğer nefler kuzey-güney doğrultusunda sivri kemerli tonozlarla örtülmüştür. Orta nefin tam ortasında pandantif geçişli bir kubbe bulunmaktadır. Üst kısmı günümüze ulaşmamış olan aydınlık feneri ise muhtemelen piramidal bir külâhla sonlanıyordu. Duvarlarda mazgal pencereler bulunan kapalı bölümün pâyeler arasında kalan bazı bölümlerinde farklı kullanım amaçları için 0,80 m. yüksekliğinde sekiler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Lanckoronski, *Staedte Pamphylien und Pisi-diens*, Prag 1892, II, 187-188; K. Müller, *Die Karawanseraim im Vorderen Orient*, Berlin 1920, s. 32; S. Fikri Erten, *Antalya Vilâyeti Tarihi*, İstanbul 1940, s. 77, plan 2, rs. 24-30; R. M. Riefstahl, *Cenubu Garbî Anadolu'da Türk Mimarisi* (trc. Cezmi Tahir Berkint), İstanbul 1941, s. 55-57, rs. 121-126; K. Erdmann, *Das Anatolische Karawansaray des 13. Jahrhunderts: Katalog-Text*, Berlin 1961, s. 111-114; a.e.: *Katalog-Abbildungen*, Berlin 1961, Abbildungen 196-204, Tafel XVI, Fig. 1; a.e.: *Baubeschreibung-Die Ornamente*, Berlin 1976, s. 49, 54, 68, 155-157, Tafel 118-124; Sabih Erken, *Türkiye'de Vakıf Abideler ve Eski Eserler*, Ankara 1977, II, 410-417; Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara 1987, s. 43; Ataman Demir, "Anadolu Selçuklu Hanları: Susuz Han", *İlgi*, sy. 55, İstanbul 1988, s. 15-19; E. Emine Naza-Dönmez, *Anadolu Selçuklu Kervansaraylarındaki Figürlü Süslemenin Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1995), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 24, 28, 56, 60, 71-73, rs. 57, 87, 118-119, 122; A. Şevki Duymaz, "Ortaçağ Türk Arkeolojisi Araştırmalarında Bir Kervansaray Örneği Olarak Susuz Han", *Konya Kitabı X (M. Oluş Artık'a Armağan)*, Konya 2007, s. 313-319; a.mlf., "Susuz Han", *Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları* (ed. Hakkı Acun), Ankara 2007, s. 273-285; Gönül Öney, "Anadolu Selçuk Sanatında Ejder Figürleri", *TTK Belleten*, XXXIII/130 (1969), s. 171-192; Güner İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", *STY*, sy. 4 (1971), s. 153-181.

AYŞE DENKNALBANT

SUTER, Heinrich
(1848-1922)

İsviçreli bilim tarihçisi
ve şarkiyatçı.

Zürih yakınlarında doğdu. İlk eğitimini doğduğu yerde aldıktan sonra Zürih'te liseye ve ardından üniversiteye devam ederek Grekçe, Latince, matematik, astronomi ve fizik okudu, sonra Berlin Üniversitesi'nde okuduklarını geliştirdi ve onların yanı sıra filoloji ve tarih dersleri aldı. 1871'de ülkesine dönerek Zürih Üniversitesi'nde başlangıcından XVI. yüzyıla kadar ma-

tematiksel bilimlerin tarihi konulu doktora tezini sundu. 1887'den itibaren Arapça, Farsça ve Türkçe öğrenmeye ve İslâm bilim tarihiyle ilgilenmeye başladı. Zürih Gimnazyumu'nda yaptığı matematik hocalığı görevinden 1918 yılında emekli oldu ve 17 Mart 1922'de İsviçre'nin Dornach kömününde öldü.

İslâm Ortaçağı'ndaki bilim tarihini üç devreye ayıran (gelişim: 750-900, çiçeklenme: 900-1275; gerileme: 1275-1600), Kuzey Afrika ve Endülüs'ü Doğu'dan farklı değerlendirerek çiçeklenme döneminin bu coğrafyada Doğu'ya nazaran daha geç başladığını, ancak daha uzun sürdüğünü düşünen Suter, İslâm Ortaçağı'ndaki matematik ve astronomi çalışmalarında İranlıların oranının yüksek olmasını mezhep farklılığıyla ilişkilendirir ve dinî ilimlerin yayılmasına gayret eden Sünnî Araplar'a mukabil Şii İranlıların tabii ilimlere daha kolay yöneldiği iddiasında bulunur (*Die Mathematiker*, I, 210-213). Ancak Suter, İslâm bilimlerinin gelişmesi sırasında İranlıların büyük çoğunluğunun Sünnî olduğu gerçeğinden habersiz görünmektedir.

Eserleri. 1. *Geschichte der mathematischen Wissenschaften Teil I: Von den ältesten Zeiten bis Ende des 16. Jahrhundert* (Zürich 1873). Doktora tezi olup daha sonra çalışmanın devamını da yayımlamıştır: *Geschichte der mathematischen Wissenschaften Teil II: Vom Anfange des 17. bis gegen Ende des 18. Jahrhundert* (Zürich 1875). 2. *Die Araber als Vermittler der Wissenschaften in deren Übergang von Orient in den Occident* (Aarau 1896). Antik bilimin Batı dünyasına aktarılmasında İslâm Ortaçağı'ndaki bilim adamlarının rolü üzerine verdiği bir konferansın metnidir. 3. *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke* (Leipzig 1900). İliki Ebû İshak İbrâhim b. Habîb el-Fezârî (ö. 160/777) ve sonuncusu Bahâeddin el-Âmilî (ö. 1031/1622) olmak üzere İslâm Ortaçağı'ndaki 528 matematik ve astronomi bilgininin biyografisine ve eserlerine dairdir. Ardından bu çalışma için bir de zeyil hazırlamıştır: "Nachträge und Berichtigungen zu 'Die Mathematiker und Astronomen der Araber und ihre Werke'" (*Abhandlungen zur Geschichte der mathematischen Wissenschaften*, XIV [1902], s. 157-185). 4. *Die astronomischen Tafeln des Muhammed ibn Mûsâ al-Khwârizmî in der Bearbeitung des Maslama ibn Aḥmed al-Madrîṭî und der latein Uebersetzung des Athelhard von Bath auf Grund der Vorarbeiten von A. Björnbo*

SUTER, Heinrich

und R. Besthorn herausgegeben und kommentiert (Kopenhagen 1914). İslâm dünyasının ilk astronomi eseri olarak kabul edilen, ancak aslı elde bulunmayan Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'ye ait astronomik cetvellerin Mesleme b. Ahmed el-Mecrîfî tarafından işlenen ve yine aslı elde bulunmayan yeni düzenlemesinden Bathlı Adelard tarafından yapılan Latince çevirinin açıklamalı neşridir. 5. *Beiträge zur Geschichte der Mathematik bei den Griechen und Araber* (Erlangen 1922).

Makaleleri. "Das Mathematiker-Verzeichnis im Fihrist des Ibn Abî Ja'qûb an-Nadim. Zum ersten Mal vollständig ins Deutsche übersetzt und mit Anmerkungen versehen" (*Zeitschrift für Mathematik und Physik*, XXXVII [Leipzig 1892], s. 1-87). "Der 5. Band des Katalogs der arabischen Bücher der vizeköniglichen Bibliothek in Kairo. Aus dem Arabischen übersetzt und mit Anmerkungen versehen" (*Zeitschrift für Mathematik und Physik*, XXXVIII [Leipzig 1893], s. 1-24, 41-57, 161-184); "Das Rechenbuch des Abû Zakarijâ el-Ĥaşşâr" (*Bibliotheca mathematica*, 3. seri, II [Leipzig 1901], s. 12-40); "Das Buch der Auffindung der Sehnen im Kreise von Abû'l-Rai-hân Muĥ. el-Birûni. Übersetzt und mit Kommentar versehen" (*Bibliotheca mathematica*, 3. seri, XI [1910-1911], s. 11-78) (Birûnî'nin *Maĥâle fi'süh-râci'l-eutâr fi'd-dâ'ire* adlı risâlesinin metni ve tercümesidir); "Das Buch der Seltenheiten der Rechenkunst von Abû Kâmil el-Mișri. Übersetzt und mit Kommentar versehen" (*Bibliotheca mathematica*, 3. seri, XI [1910-1911], s. 100-120); "Die Abhandlung über die Ausmessung des Paraboloides von el-Ĥasan b. el-Ĥasan b. el-Haitham. Übersetzt und mit Kommentar versehen" (*Bibliotheca mathematica*, 3. seri, XII [1911-1912], s. 289-332) (İbnü'l-Heysem'in *Maĥâle [Risâle] fi misâhati'l-müçcessemi'l-mükâfi* adlı eserinin tercümesidir); "Die Abhandlungen Thâbit b. Ĥurras und Abû Sahl al-Kûhis über die Ausmessung der Paraboide" (*Sitzungsberichte der physikalisch-medizinischen Sozietät in Erlangen*, XLVIII-XLIX [Erlangen 1916-1917], s. 186-227). Fuat Sezgin, Suter'in İslâm bilim tarihine dair 1896-1922 yılları arasında yayımladığı çalışmalarını bir araya getirerek yeniden neşretmiştir: Heinrich Suter, *Beiträge zur Geschichte der Mathematik und Astronomie im Islam. Nachdruck seiner Schriften aus den Jahren 1892-1922* (I-II, Frankfurt am Main 1986) (eserlerinin toplu listesi için bk. Ruska, V [1923], s. 414-417; *Bibliographie*, XVIII, 140-147; XIX, 627).

BİBLİYOGRAFYA :

Heinrich Suter, *Beiträge zur Geschichte der Mathematik bei den Griechen und Araber* (ed. J. Frank), Erlangen 1922, s. IV; a.m.f., *Die Mathematiker und Astronomen der Araber und Ihre Werke (Beiträge zur Geschichte der Mathematik und Astronomie im Islam* (ed. Fuat Sezgin) içinde), Frankfurt 1986, I, 210-213; J. W. Fück, *Die Arabischen Studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 289; *Bibliographie der deutschsprachigen Arabistik und Islamkunde* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1993, XVIII, 140-147; XIX, 627; J. Ruska, "Heinrich Suter", *ISIS*, V (1923), s. 409-417.

MEHMET SUAT MERTOĞLU

SUÛD b. ABDÛLAZİZ

(سعود بن عبد العزيز)

(ö. 1229/1814)

Necid'de hüküm süren**Suûd ailesine mensup Vehhâbî emîri.**

1163 (1750) yılında doğdu. Suûdî hânedanının kurucusu Muhammed b. Suûd'un (1745-1765) torunudur. Hayatının ilk yılları hakkında bilgi yoktur. Babası Abdülazîz ile birlikte Necid merkezli başlatılan harekette Osmanlı Devleti'ne bağlı topraklar üzerinde egemenlik kurma çalışmalarını etkin biçimde sürdürdüğü bilinmektedir. Suûd, Necid topraklarının kuzeyinde Osmanlı Devleti'nin Bağdat valileri Süleyman Paşa ve Ali Paşa ile mücadelelerine devam ederken güneyde Hicaz bölgesinde Mekke Emîri Şerîf Gâlib b. Mûsâid ile uzun süren çatışmalarda bulundu. 1214'te (1799) babası adına Bağdat Valisi Süleyman Paşa ve Şerîf Gâlib ile bir süredir kendilerine kapatılan hac yolunun açılması için anlaşma yaptı (BA, *Nâme-i Hümayun*, Defter, nr. 9, s. 393). Ayrıca Medine halkına yardım ulaştırma görevi verilen Bağdat valisi de anlaşma sonrası bu görevini karayoluyla yapabileceğine kavuştu (BA, *HH*, nr. 6674). Fakat bir süre sonra İranlı Şiîler'in Neced'e Hz. Âli'nin kabrini ziyarete gittikleri sırada Suûd emrindeki kuvvetlerle Kerbelâ'ya girdi (1215/1801) ve şehirde bulunan kıymetli eşyalarla Hz. Hüseyin'in türbesine konulan değerli eşya ve hediyeleri aldı (BA, *Cevdet-Hariciye*, nr. 4355).

Ardından çevredeki Arap kabilelerini kendine bağladı ve Vehhâbî prensiplerine uymaları konusunda onlardan biat aldı, topladığı vergilerle iktisadî durumunu güçlendirdi. Önce Tâif'e, daha sonra Mekke'ye girmesiyle (1218/1803) Osmanlı Devleti'ni ciddi mânada rahatsız eder duruma geldi (BA, *HH*, nr. 11859, 3784-P; TSMA, nr. E 11286, E 3402/9-10). Suûd, Mekke'de yaptığı birtakım değişiklikler yanında Cidde-

ye kaçan Mekke Emîri Şerîf Gâlib'in yerine Mekke emîri olarak kardeşi Şerîf Abdülmuîn'i tayin etti. Bu durum karşısında III. Selim'in emriyle meşveret meclisi toplandı ve bu işle ilgili alınacak âcil tedbirler üzerinde konuşuldu. Haremeyn'in bir başka güç tarafından işgali ve hac yollarının tehlikeli duruma düşmesi âcil bir müdahaleyi gerektiriyordu. Bu arada Mekke'de yirmi dört gün kalarak Cidde'ye geçen Suûd şehri ve kaleyi kuşatma altına aldı. Orada bulunan Mekke Emîri Şerîf Gâlib ve Cidde Valisi Şerîf Mehmed Paşa şehri ve kaleyi savundu. Kısa bir süre sonra Suûd kuşatmayı kaldırdı ve Necid'e döndü. Aynı yıl içinde babasının öldürülmesi üzerine (1218/1803) liderliği eline alan Suûd b. Abdülazîz askerî faaliyetlerini sürdürerek Arabistan yarımadasının her tarafında etkili oldu. Doğu kesimlerinde bulunan Uman ve Basra körfezi şeyhliklerini vergiye bağladı. Ancak uzun bir süredir devam ettirdiği askerî seferlere kumanda işini terkederek Dir'iye'den dışarı çıkmaya başladı. Onun sürekli zırh giydiği, cumalar dışında namazlara katılmadığı, sarayına kapanarak halkla görüşmeyi azalttığı belirtilir. Osmanlı Devleti, Vehhâbî meselesini halletme işini Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya bırakınca 1228'de (1813) Mehmed Ali Paşa'nın oğlu Tosun Paşa Mekke'ye girdi. Bir yıl sonra da 11 Cemâziyelevvel 1229'da (1 Mayıs 1814) Suûd b. Abdülazîz öldü ve yerine oğlu Abdullah geçti. Bu arada Vehhâbîler, Osmanlı-Mısır güçleri karşısında bozguna uğradılar. Suûd, Vehhâbî kaynaklarının güçlü bir lider ve yüksek seviyede dinî bilgilere sahip iyi bir hatip olarak anılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Vâsîf, *Târih*, İÜ Ktp., TY, nr. 6013, vr. 151^a-154^b, 178^a-180^b, 184^a-185^b, 199^a-205^b; Osman b. Bişr en-Necdî, *'Unvânü'l-mecd fi târihi Necd* (nşr. Abdurrahman b. Abdüllatif Alî'ş-Şeyh), Riyad 1402/1982, s. 251, 264, 283-287, 292-296, 314-319, 331-342; Resûl Hâvî Efendi, *Târih-i Devhatü'l-vüzerâ ve Zeyli Gülşen-i Hulefâ*, Bağdad 1246, s. 218-240; Cevdet, *Târih*, VII, 194, 197-198, 200-210; IX, 245-307; X, 107-118; Muhammed Kürd Ali, *el-Ĥadîm ve'l-Ĥadîş*, Kahire 1343/1925, s. 166; J. Raymond, *Les Wahabys*, Cairo 1925, s. 9-17, 21-34; Zirîkfî, *el-A'îlâm*, III, 142; Abdullah Sâlih el-Useymin, *Muĥammed b. 'Abdülvehhâb*, Riyad 1986, s. 6, 10, 11, 14, 17; Selâhaddin el-Muhtâr, *Târiĥu'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Beyrut, ts. (Mektebetü'l-hayât), I, 48-128, 133-137; Münir el-Aclânî, *Târiĥu'l-bilâdi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*: *'Aĥdû'l-'Abdil-'azîz b. Muĥammed*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Arabî), s. 111-209; Zekerîya Kurşun, *Necid ve Aĥsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara 1998, tür.yer.

MUSTAFA L. BİLGE